

ATATÜRK VE DEVRİMLER

Niyazi Berkes (21 Ekim 1908-18 Aralık 1988) Lefkoşe'de başladığı ortaöğrenimini 1928'de İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1931'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1935'te aynı fakültede sosyoloji asistanı oldu. Aynı yıl ABD'ye giderek 1939'a değin Chicago Üniversitesi'nde toplumbilim üzerine çalışmalar yaptı. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti olduktan sonra 1950'de ikinci kez yurtdışına çıktı. 1952'de Kanada'da McGill Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı, aynı üniversitede profesör oldu.

Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal evrimiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Niyazi Berkes, 1975'te emekli olup İngiltere'ye yerleşti.

Berkes, kuramsal toplumbilim üzerine görüş ve düşüncelerini yansıtan çalışmalarının yanı sıra Türkiye'nin Osmanlı Dönemi'nden günümüze değin geçirdiği değişimleri inceleyen araştırmalar yaptı. Bir alan çalışması olan *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* (1942), Türkiye'de toplumbilim alanında yayımlanan ilk monografilerden biridir.

Berkes'in 1940'lardan başlayarak çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan toplumbilim ve felsefe konulu birçok makalesi *Felsefe ve Toplumbilim Yazıları* (1985) adlı kitabında toplandı.

Başlıca Yapıtları: *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (1973); *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi* (1969-70, 2 cilt); *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik ve Sosyalizm* (1969); *Asya Mektupları* (1976); *Siyasi Partiler* (1946); *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz* (1964); *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* (1965); *Türk Düşününde Batı Sorunu* (1975); *Atatürk ve Devrimleri* (1982); *Teokrasi ve Laiklik* (1984).

*Niyazi Berkes'in
YKY'deki kitapları:*

- Asya Mektupları (1999)
Türkiye'de Çağdaşlaşma (2002)
Türkiye İktisat Tarihi (2013)
Türk Düşününde Batı Sorunu (2015)
Teokrasi ve Laiklik (2016)
Atatürk ve Devrimler (2016)

NİYAZI BERKES

Atatürk ve Devrimler

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4643
Cogito - 218

Atatürk ve Devrimler / Niyazi Berkes

Kitap editörü: Yücel Demirel
Düzeltili: Kaan Üçsu

Kitap tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Gülçin Erol Kemahloğlu

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Orhangazi Mahallesi, 1673. Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

1. baskı: Adam Yayıncılık, İstanbul 1982
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Mayıs 2016
ISBN 978-975-08-3670-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiç bir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 11

Kişisel Anılar • 13

Geçmişteki Anayasalarımız • 32

1876 Anayasasının Öyküsü • 46

Yüzyıl İçinde Atatürk • 86

Başından Sonuna Doğru: Atatürk Zamanı • 116

Devrimler ve Devrimciler • 148

“İhtilal”, “İnkılap” ve Devrim • 153

“Âşar”la “Şeriat” • 176

İlk Türk Devleti • 181

Atatürk ve Laikliğin İki Kaynağı • 184

Arnold Toynbee Türk Devrimini Nasıl Görüyor • 194

Rahip “Frew” Kimdi • 215

Toplum ve Devlet • 224

Sosyal Devlet Kavramı Üzerine • 231

Devlet ve Din Konusu Üzerine Bir Konuşma • 242

Din ile Dünya Arası Sorunlar • 259

Dinler Devrimci Olabilir mi • 263

Dizin • 269

Macit Gökberk'e

“Türk demokrasisi, Fransız Devrimi'nin açtığı yolu izlemişse de, kendine özgü ayırıcı yanlarla gelişmiştir. Çünkü her ulus, devrimini kendi toplum çevresi gereklerine ve gereksinmelerine, iç durum ve konumuna, devrimini yaptığı zamana göre yapar.”

Mustafa Kemal

(24 Temmuz 1922'de *Matin* gazetesi yazarına verilen demeçten)

Önsöz

Atatürk ve Devrimler'in ilk baskısı 1982'de çıkmıştı. O zamandan bu yana çok şeyler oldu ama Atatürk devrimleri konusu güncelliğini kaybetmedi. Aksine, devrimlerin ciddi şekilde tehdit altına girdiği şu çalkantılı sıralarda, daha da önem kazandı. Elinizdeki bu kitap ile *Türk Düşününde Batı Sorunu* adlı kitapları gözden geçirerek yayına hazırladık.

Atatürk ve Devrimler çoğu 1960lı ve 1970li yıllarda yazılmış yazılardan oluşur. Yazıların sıralaması kronolojik değildir. Nitekim en eskisi tarihçi Arnold Toynbee ile ilgili olan yazı (1954), kitabın ikinci yarısında ortaya çıkar. Bu yazı, dili biraz “eskimiş” olmakla beraber, hem Atatürk'ü Batı tarihçiliğinin tablosuna oturtması bakımından, hem de Toynbee'nin “medeniyetlerin mücadelesi” kavramını doğuran temel görüşlerini açıklaması bakımından çok günceldir. Berkes'in tarihsel yaklaşımına uygun olarak, kitabın birinci yazısı, Milli Mücadele yıllarının Mustafa Kemal'ini, eski İmparatorluğun ihmal edilmiş bir köşesi, Kıbrıs'ta büyüyen bir çocuğun gözü ile ele alarak başlar. Bu birinci yazı, Berkes'in ilk yaşamına, aile çevresine ışık tutan (ve *Unutulan Yıllar* hariç diğer kitaplarında olmayan) otobiyografik özellikler de taşır.

Berkes'in Mustafa Kemal'i, ilk bakışta başarılı bir komutan, Milli Mücadele'yi yürütüp sonuçlandıran bir kahramandır. Daha ayrıntılı ve tarihsel bir açıdan baktığımız zaman, Mustafa Kemal Atatürk yalnızca üstün bir komutan olmayıp, olağanüstü bir devrimcidir. Ancak Atatürk'ü tanımak ve bu devrimleri anlamak için, yazarın deyişiyle “tersinden ya da sonundan değil, başından başlamak” gerekir. Çünkü Atatürk devrimlerinin tarihsel kaynakları vardır.

“Atatürk'ün yaşamı, bir yüz yılın yürüyüşünün öyküsüdür... O, yüz yıl süren bir tarihin dokusu içinde, öğrene öğrene yetişmiş, bize Atatürkçülük dediğimiz yolu bu öğrenişlerle açmıştır.”

Atatürk'ün neler yapmaya çalıştığını anlamak için örneğin Tanzimat dönemi, Mithat Paşa ve 1876 anayasasının etrafında

dönen olaylara bakmak gerekir (ikinci ve üçüncü yazılar). Mustafa Kemal'in doğduğu 1881 yılına vardığımızda Osmanlı devleti, Avrupa sermayesinin egemenliğine iyice girmiştir. Mustafa Kemal'in düşüncelerine yön veren ve daha sonraları devrimlerin motivasyonunu oluşturan öğeler, böyle bir tarihsel bakış açısı gerektirmektedir. Atatürk devrimci, antiemperyalist ve milliyetçidir. Berkes Atatürk'ün Türk milliyetçiliği olgusunu nasıl oluşturup, geliştirdiğini irdeler. Atatürk'ün Türk milliyetçiliği, Enver Paşa'nın hayalci Turancılık çizgisinden çok farklı, gerçekçi ve yapıcı bir milliyetçiliktir. İdealindeki ülke için gerekli reformları çok önceden kafasında tasarlamıştır. Bir strateji ve zamanlama dahisi olan Mustafa Kemal Atatürk, bu tasarılarını yeri geldikçe yürürlüğe koyacaktır.

Elinizdeki *Atatürk ve Devrimler*, 1982 baskısından çok az farklıdır. Biz yazarın uygun gördüğü yazı sırasını değiştirmedik. Dilini de yenilemeye çalışmadık. Güncelleştirmek için ya da başka amaçlarla, dipnot ve kaynaklar eklemedik. Dizgi ve baskı yanlışlarını düzelttik. Biriki yerde daha kolay anlaşılması için paragrafları ve cümleleri böldük. Bunun dışında aslına tümüyle sadık kaldık. Kitaptaki en geniş çaplı düzeltmeler, yazarın kendi düzeltmeleridir. Yeniden yayımlama amacıyla olacak, Berkes metin üzerinde elle epeyce bir redaksiyon yapmıştı. Bu değişiklikler, kitabın özellikle üçüncü, dördüncü ve beşinci yazılarında görülür ki, kanımızca bu yazılar kitabın temel bölümleridir.

Kişisel Anılar

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı yıl, on yaşımı yeni bitirmiştım. Atatürk üzerine kişisel anılarım olduğundan söz edecek değilim. Atatürk oluşundan çok önce, uzaklarda yalnız içimde yaşadığı yıllardan sonra, bir gün Ankara'da hiç beklemediğim bir anda kendimi onun karşısında bulduğum yıldan, yine uzaklarda ölümünü öğrendiğim sabaha değin düşümdeki, düşünüşümdeki, incelemelerimde ve yaşamımdaki etkisine değinen giriş sözleriyle başlayacağım.

Bu kitaptaki yazılarımda dolaysız ya da dolaylı olarak anlatacağım Atatürk, benim yaşamımın geliştirdiği Mustafa Kemal'dir. Hayalimde, eğitimimde, düşüncelerimde yaşayan Mustafa Kemal Atatürk. Yazdıklarımın en doğru, en yeterli bilgi olduğu savını ileri sürmüyorum. Yalnız benim anladığım, anlatabileceğim ölçüde bildiğim Mustafa Kemal ve Atatürk. Yarım yüzyıla yakın okuma, okutma, araştırma ve yayımlamalarımın tutarlı çizgileri olan genel eğilimin seçilebilecek yanlarını, onların gerek duygusal, gerek düşünsel kökenlerini izlemeye çalışıyorum. Şimdi görüyorum ki o kökenler kendi yaşamımın çocukluk ve ilk gençlik yıllarının etkilemelerinden kaynaklanmıştır.

Çocukluğumdan bugüne değin belleğimden silinmemiş olan bir ses, yetmiş yakın yıldır kulaklarımda çınlar: Kıbrıs'ta, doğduğum Lefkoşe kentinde, her gecenin karanlığında Rumca *Elefteria* haberler bültenini satan oğlanın sesi. 1921 temmuz başlarında İzmir'e çıkmalarından Kütahya ve Sakarya savaşlarına değin geçen günlerin her gecesinde son haberleri bildiren bu ses duyulmadan olmuyordu. Uzak karanlıklarda başlar, evimizin en yakınında en yükseğine çıkar, sonra crescendo'sunu yitire yitire uzaklaşırdı. *Elefteria* sözcüğü ile birlikte oğlan daha bir şeyler söylerdi; fakat Rumca bilmediğimizden ne dediğini anlamaz, sadece sesin çığıl-ganlık ölçüsüne göre bir şeyler sezerdik. Babam son havadisleri

öğrenmek için adı hâlâ “İttihat ve Terakki Kulübü” olan yere gider, ikiz kardeşim Enver’le ben, o gelinceye değin annemin yanında, evimizin yalnızlığı içinde beklerdik. Evimiz, zenginleşen Rum ticaret dükkânlarının arasında tek başına kalmış bir evdi.

O zamanlara değin bu ticaret kişilerinden hiçbir kötülük görmemiş olan, saygı ile karşılanmaya alışmış olan annem, yalnızlığın korkusu içinde Tanrısına dualara başlardı. Onun, evimizin pek yakınındaki dükkânları Rum manifatura tüccarlarına kiralanırdı. Aylık almaya her gidişte “Buyurun Hanumissa,” diye karşılarlar, sandalyeler sunarlardı. Annem bu yayılan Rum dünyası içinde onların dilinden tek sözcük öğrenmemişti. Enver ile ben de öyle. Kiracıları onun anlayacağı kadarlık Türkçe konuşabiliyorlardı. Evimizin bitişiğindeki Büyük Han’ın ihtiyar bekçisi Sava Usta fes giyen, Türkçe konuşan sevimli bir ihtiyardı. Enver-Niyazi ikizine şakalı sözler söylerdi. Gençler de terbiyelerini sürdürüyorlardı. Yakınlarda kendilerinin olacağına inandıkları o büyücek adanın bu yerlerinin geleceğinden emindiler.

Büyük kardeşim Mustafa Zahit, Lefke’de eczacıydı. Bölgenin hükümet doktoru olan Kondarides ile köylere çıkuklarında katır sırtında düşe kalka giderlerken,

“Görüyorsun Mustafa,” derdi. “İngilizler yol bile yapmamışlar bize. Yarın Kıbrıs bizim olsun göreceksin neler yapacağız. Yollar açacağız, bugünkü maaşının dört katını alacaksın. İngiliz’e sömürülmeyeceğiz artık.”

Dr. Kondarides Atina’da okumuş, orada kültürlü bir bayanla evlenmişti. Annemle Lefke’ye gittiğimizde davet eder, arada piyanoda Chopin çalardı. Annemin ve bizim bir sözcük Rumca bilmeyişimize karşı, o ve bizim yaştaki oğulları da tek sözcük Türkçe bilmezlerdi. Bu yüzden bu iki kültürün insanları birbirlerinin yüzüne bakar, çay içip pastalarını yerken bir dostluk havası içinde gültüşürlerdi.

O zamanlar Rumların asıl düşman bildiği kişiler İngilizlerdi. Yıllardan beri kendilerine vaad ettikleri adayı vermiyorlardı. *Elef-teria* oğlanının sesinin tonundan şimdi Anadolu’yu da alma işine koyulanların umutlarının arttığı sezildikçe annemiz,

“Tanrım, askerimize güç ver; milletimize acı; bizi esir etme,” diye mırıldanarak dua ederken Enver’le ben pencerelerden karanlıklara bakarak için için ağlardık. Ulusal, siyasal bilincimizin uyanışı böyle başladı!

Bu gece haberleri işkencesinin durduğunu, *Elefteria*'cının boğulmasına bağırarak sesinin birdenbire kesildiğini ansızın fark ettik. Sakarya Savaşı başlamış, Rumları sevindiren ilerleyişler durdurulmuştu. Ve o zaman her şey değişti. Rum halkı, *Megalo* sözcüğü ile büyüttükleri umutlarının çöküşünü aralarında paylaşmaya çalışırken, Türk halkı arasında yeni bir yaşam dönemine girme umutları hafif hafif uyanmaya başlamıştı. Bu umudun en yükseğe çıktığı zaman gelince Enver ile Niyazi ultimatomu dayadılar:

“Biz okumaya İstanbul'a gidiyoruz!”

Özellikle babam hiç şaşırmadı. Annem oradaki yerlerini ölünceye değin satmamakta direndi. Fakat Enver-Niyazi ikizinin inadına o da karşı gelemedi.

İstanbul'a yerleştik. Gerçi annem oradaki varlıklarını Rumlara satmamakta sonuna değin direndi, ama kardeşimle ben, yarım yüzyıla yakın bir süre, oraya dönmeyi bir kez bile düşünmedik. Bu kopuş nerden ileri gelmişti? Bugün Türkiye'de sayısız denecek kadar oradan kopmuş, okumuş vatandaş var. Anadolu'da başlayan trajedi karşısında o adadaki Türkler kendi geleceklerinin ne olacağını, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerden sonra kendilerinin de hangi karanlık sonuçlar içine düşeceklerini sezmeye başlamışlardı.

1878'de Berlin Kongresi sürerken Britanya sorumlusu diplomatlarla yapılan gizli bir antlaşma ile başlamıştı her şey. Bugün “Kıbrıs Adası” dendiği zaman herkesin aklına bir Rum ülkesi gelir. Verdiğim tarihe gelinceye değin öyle değildi. Osmanlı yönetimi oradaki Rum halkını, Batı Katolik Latin boyunduruğundan, sertlikten kurtarmış, feodalizmi kaldırarak geleneksel Osmanlı tumar yönetimine geçmiş, adayı nüfuslendirmiş, Osmanlı devlet düzenine özgü olan örgütleri kurmuş, Rum - Hıristiyan kurallarına dokunmayarak onlara Latin yönetimi zamanında kullanamadıkları haklar tanımış, İslam dininde olan halk için de onların geleneksel yöntemlerine uyan örgütler getirmişti. Adanın güneybatı bölgesi, benim çocukluğum zamanında bile hemen hemen silme Rum bölgesi; buna karşın

kuzeydoğu bölgesi çoğunlukla Türk halkının oturduğu bölgeydi. Bu, bugün Türk bölgesi diye bilinen yerin iki katı genişliğinde bir bölgedir. Bugünkü durum, Berlin Kongresi Antlaşması'nın koşullarının tam tersine olan dış politika gelişmelerinin sonucu olarak gelişmiştir. Bu sonuç yüzünden oradaki halk bir iğreti halk yığını olarak görülür. On dokuzuncu yüzyıl başlarına değin orası aslında bir Türk ülkesi ve onun koltuğu altında yaşayan bir Rum halkı ülkesi olarak bilinirdi. Bugün Osmanlı yönetimi zamanının yarattığı olan sayısız maddi - manevi uygarlık kurulları Türklerin elinden çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün küçük bir kopyası orada olmuştur!

Bunun nasıl olduğunu, o 1878 antlaşmasının uygulanış tarihini kısaca anımsatmakla belirtebilirim. Antlaşmanın başlangıçtaki amacı, Osmanlı Devleti'nin kendisini Rusya'ya karşı koruyacak bir devlet koltuğu olarak Britanya devletini benimsemesi sonucuydu. Ne var ki bu ada hiçbir zaman bu amaç için kullanılmamış, aksine başlıca dünya bunalım ve savaşlarında bu amacın açıkça ve tüm tersine kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlayışına değin Britanya devleti burada bir kiracı görünüşünü sürdürmüştü. Osmanlı dönemine özgü yönetim ve kurullarda radikal değişiklikler yapılmamış, Türk halkın geleneksel kurullarına dokunulmamış, Rum halka da Türk geleneğine aykırı bir üstünlük getirilmemişti. Ne var ki ne Osmanlı devleti, ne oradaki Türk ve Rum halk Britanya devletinin bu adayı Rusya'ya karşı korumak için değil, kendi Akdeniz egemenliğinin Cebelitarık ve Malta'dan sonra üçüncü üssü olarak Süveyş Kanalı'nı korumak için elinde tuttuğunu anlamış değildi. Oradaki liberal yönetimin, desteklenen Türklere değil, asıl Rumlara yaradığını da ancak bugün açık açık görebilecek durumda dayız. Rumlar arasında ticaret, gemicilik, avukatlık, doktorluk gibi serbest meslekler gelişirken; Türkler arasında yalnız memurluk, polislik, eşkıya yakalayıcılığı, kendi geleneksel mesleklerinden hocalık, imamlık, müezzinlik gibi işbölümleri gelişmişti. Türk halkın büyük çoğunluğu, Anadolu'da olduğu gibi, gittikçe fukaralaşan köylüydü. Bu da Osmanlı İmparatorluk çöküşünün ikinci kopyası!

Süveyş Kanalı'nın önemi arttıkça burası, bir kiracı yeri olmaktan çıkıp, Mısır ve Süveyş yolunun bekçisi olan bir deniz üssü oluyordu. Kıbrıs'ı kiralamanın asıl nedeni tümüyle unutulmuştu. Birinci

Dünya Savaşı gelince kiracı devlet Rusya'nın müttefiki olarak kendi sahneye çıktı. Osmanlı Devleti'ne karşı bir ceza olarak o adayı tek yanlı bir karar ile İmparatorluğun bir parçası yaptı. Böyle yırtık antlaşmalarla süren işten Türk halkına bir tek kazanç çıkacaktı: Mustafa Kemal adlı bir subay. Türk halkı onun adını bile henüz duymamıştı.

Böyle antlaşmalarla topraklarını kiraya veren bir hükümet karşısında, orada gözü açılabilmiş ne kadar Türk varsa, İngiliz yönetimine karşı gelememekle beraber, Osmanlı hükümetine küskündü. Bu yüzden, ora okumuşları arasında, ileri gelen Meşrutiyet öncülerine, Padişah'a duyulandan daha fazla bir saygı ve bağlılık sürüyordu. Ben İstanbul'a gelinceye değin Abdülhamit'in, Sultan Reşat'ın resimlerini gördüğümü anımsayamıyorum. Fakat her yerde Namık Kemal, Mithat Paşa resimleri görülürdü, hem de Abdülhamit zamanında. Çocukluğumda berbere gittiğim zaman oturduğum koltuğun karşısındaki aynadan, karşı duvardaki Namık Kemal'in yüzünü adeta ezberlemiştim. Meşrutiyet'in gelişi ile yeni umutlar dönemi açılmıştı. İkiz kardeşimle benim adım bunu simgeler. Meşrutiyet'in ilanından bir iki ay sonra doğduğumuz zaman, adlarımız hazır. Dünyaya adımımı, bir devrimci adıyla atmış olmam, benim bilinçaltı duygululuğumun ikinci olayıdır.

Az büyüdükten sonra, henüz Hafız Lisani Efendi'nin ilkokul öncesi ana okulundayken bu bilinçaltı, ben bilmezken, kımıldanmaya başladı. Yatak odamızda duvara gömülü camlı bir dolap vardı. Aşağıya doğru olan yarısının cam olmayan kapakları artık açılmaz olmuştu. Merakımız oradan başladı. Köseyi bucağı karıştıran çocukluk yaşına gelmiştik. Dolapta bir alay gazete, bir alay dergi, bir alay broşür, umutsuzlukların sürgünleri olarak oraya atılmışlardı. Enver ve ben merakla bunları karıştırmaya başladık. Okuyabiliyorduk, fakat, şimdi inanamıyorum, biraz da anlıyorduk. Birçok *Sabah*, *İkdam* gazetesi. Bir alay *Servet-i Fünun*. Güzel baskılı *Resimli Kitap* ve unutulmaz *Şehbal*'ler. Ta Azerbaycan'dan gelme güldürü gazete ve dergileri. Bir sürü Şair Eşref kitapçıkları. Teyzemin oğlu Kemal ressamdı. Onun yaptığı büyütülmüş ölçüde saç sakalı karışmış karakalem Namık Kemal portreleri. Annemiz gördükçe,

“Karıştırmayın dolabı çocuklar,” derdi, hafifçe gülerek.

Bu azarlamadan öteye bir şey yapmazdı. Enver ve ben ilkokulumuza bu dolapta başladık. Bu yüzden ne o, ne ben, oyun nedir, yaramazlık nedir, öğrenip çocukluğumuzu yaşayamadık. İlk oyunu bunlarla oynayarak öğrenmeye başladık. Gazeteleri, dergileri, resim çerçevesi olarak basılan süs sütunları, resimleri yerlere yayararak onlardan bir şey çıkarmaktı oynadığımız oyun. Yalnız değildik. Birinin Niyazi olarak, ötekinin Enver olarak eşi vardı. Bu yüzden ne Enver, ne ben ömrümüzde kavga etmeyi öğrenemedik.

Çok iyi çalışıyor, çok zevk alıyorduk. *Elefteria* ajansı, bir eksikliğin farkına varmamızı sağladı. Geyikli Niyazi Bey, dik bıyıklı Enver Paşa resimleri vardı, fakat *Elefteria* oğlanının bize tanıttığı adda bir tek subay ya da paşa resmi yoktu. Hazineimizin hiçbir yerinde “meçhul kahraman”ımızı bize tanıttacak tek şey bulamıyorduk. Halbuki günler geçtikçe hep onun adını duyuyorduk. Çok geçmedi, kitapçılara onun ilk resmi geldi.

Gelen ilk fotoğrafın beni biraz şaşırttığını kimseye söylemedim, ama dünmüş gibi anımsıyorum: Bu, benim kafamda hayalini kurduğum Mustafa Kemal miydi? Başında Osmanlı kalpağı, çok rötuşlu bir ablak yüz, dolgunca bıyık, omuzdan bele doğru sırmalı bir Osmanlı kuşağı, göğsünde madalyalar. Fotoğrafçı elinden çıkma süslü ve güzel bir resim, ama benim yıllarca sonra, nerdeyse yüz yüze çarpacak kadar yakından gördüğüm Mustafa Kemal'e hiç, ama hiç benzemeyen bir Osmanlı paşası. Gene de o rötuşlu resimde çok şey okumaya kendimizi zorlayabilmıştik.

Fotoğrafı, karıştırdığımız ilan sayfalarından kestiğimiz süs-sütunlarından yaptığımız bir çerçeveye uyguladık. Bu, bize büyük zevk ve heyecan veren ilk elişi dersimizdi. Eski harflerle basılı gazetelerdeki büyük ilanlardan küçük makaslarla harfler kestik. Zank yardımı ile onlardan birinci sınıf bir kaligrafi eseri sayılabilecek üç sözcüklü bir tümce yaptık:

YAŞASIN MUSTAFA KEMAL

Bunu çerçevelediğimiz fotoğrafın altına yapıştırarak dolabın üst bölümündeki cam çerçevelerden birinin içine yerleştirdik. Yatak

odamızdaki bu ilk elişi başarımız, sevinçle seyrettiğim ilk Mustafa Kemal yazım olmuştu.

Bir ara hastalanmıştım. Dr. Rauf çağrılmıştı. (İsviçre’de tıp okuduğu sırada, toplu bir fotoğraf çektiren Ocağcı gençlerin *Türk Yurdu* dergisinin bir sayısında çıkmış resmini yıllarca sonra görmüştüm). Türklerin çok değer verdiği genç bir doktordu. Camlı dolabın üstündeki resmi ve çerçevesini hemen fark etti. Odaya geldiği zamanlar ağzıma dereceyi kor, sonra köşedeki dolabın önüne giderek sanat eserimizin önünde uzun uzun durur, bakardı. Gene dönerek bir iki yerimi muayene eder, bir daha köşeye gider, resme dalardı. Ben başım yastıkta onun bu gidiş gelişlerini seyredirdim. Aramızda sessiz bir konuşma oluyordu.

• • •

İstanbul’a gitme ultiatomumuza babam hiç karşı çıkmadı. Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi yüzünden İstanbul’a gidemeyen kardeşlerim de karşıt değillerdi. Onlar kendilerini kaybolmuş bir kuşak sayıyorlardı, birçok gençler gibi. Fakat annem evini, akrabalarını, eşyalarını, mallarını ve belki en çok anılarını, doğduğu zaman adandığı Mevlevi tekkesinden “Derviş Hanım” adını aldığı yeri, bizi götürdüğü kadınlar tekkesinde okunan “Ol Cennetin İrmakları” ilahilerini, onu yaşatan bu şeyleri, bol para ile satın almaya gelen Ruma bırakmak istemiyordu. Yalvarıp yakaran Rum zenginine ve emlak tellallarına, sadece, “Hayır, hayır, hayır!” diyerek inat edip duruyordu. Fakat ikizlerinin sevgisi bunların hepsinden üstün geldi. Hiçbir şey satmadı, ama bizi bırakamayarak o da İstanbul yolunu tuttu. Tek mutluluğu olan bizler uzak ülkelerde okumak için ondan ayrıldıktan, babam da İstanbul’da öldükten sonra, babası kadı Ömer Vâmık Efendi’nin köyünde kız kardeşinin yanında bir süre daha yaşayarak doğduğu ülkede öldü.

Meşrutiyet Türkiye’si, İstanbul dışında yaşayanların gözünde o denli büyütülmüştü ki İstanbul’a ayak basarken Paris gibi bir yere geliyorum düşü içindeydim. Gelirken, ülkenin son yıllar içinde uğradığı yıkıntıları, çöküntüleri, kötü yönetimleri, memur hırsızlıklarını bilmiyordum. Her şeyi çocuksu bir içtenlikle gözümde büyütülmüştüm. İçlerinde çok değerli hocalar bulunmakla beraber, okuduğum İstanbul Sultanisi ve girdiğim Hukuk Medresesi (Fakül-

tes) Kemalist devrimin görüntülerini arayan gözlerime pek az şey gösteriyordu. (Bu sayfalardaki amacım bir biyografi yazmak olmadığından buradaki sözlerim, yazmaya çalıştığım yaşamöyküsü çıkıncaya değin, okuyucunun benimseme zorunluluğu olmayan gelişigüzel sözler olarak kalmalıdır. Buradaki asıl konum Türkiye ve Atatürk'tür. Yalnız bu ikisi ile ilgisi olan olay ve gözlemlerimi yazıyorum.)

Bir yaz tatilinde hayli düşünmelerden sonra Hukuk'u bırakıp Edebiyat'a geçmeye karar verdim ve Felsefe bölümüne yazıldım. Düşün yaşamımın ikinci dönemi orada başlayacaktı. O zaman Hukuk bir çeşit öğrenci fabrikasıydı. Öğrencilerin birçoğu derslere devam etmez, dışarda geçimlerini sağlarlar, öğrenci mekanizmasının şapirograf denen bir aygıtla çoğalttığı hoca notlarını ezberlerler, imtihan geçerlerdi. Para kazandıracak meslek edinmek için çalışıyorlardı. Ben hayatta böyle bir şeyin değerini anlayamamış olmanın cezalarını çok sonraları çektim. Ama o ezbercilik okulunda kalamayacağımı anlayarak birinci yılın bütün imtihanlarını, çok iyi numaralar da alarak geçtiğim halde, evrakımı alıp Edebiyat Fakültesi'ne geçtim. Orada düşün açlığını karşılayacak bilgileri kazanarak Türk toplumunun sorunlarını daha iyi anlayacağımı sanıyordum! Yaşamın bir de meslek ve kazanma sorunları ile dolu olduğunu anlamamıştım. Kısacası, yatak odamızdaki Mustafa Kemal estetiğini oynamaktaydım.

Burada sadece o Mustafa Kemal tutkusunun (ki bunun başında kafamda ulusal bağımsızlık ve toplumsal kalkınma gibi iki özlem de doğmuştu) bundaki yerini anlatmakla yetineceğim. Diğer yazılarımın çoğu bu tutkunun ürünüdür. Bu ürünün çok yüksek düzeyde değeri olan bir şey olduğu inancında değilim. Bir sevgi, eleştiri ve umut duyguları altında gizlenmiş umutsuzluk duygularımı belki okurlarım sezebilecektir. Bu seride çıkacak yazılarım için söylüyorum.

Bir noktayı daha açıklamak isterim. Bu Anılar'da öykülediğim olayların anakonumu Atatürk'tür, ama onu tanıtmak işi değildir amacım. "Atatürk'ü yalnız ben tanırım, başkalarına onu yalnız ben tanıtabilirim" gibi bir savım yoktur. Ne var ki onu ve yaptıklarını benim de bir tanıyışım var, o tanıyışı elde etmek için çok emek harcadım. Atatürk'ü tanımam, bugünkü kimi Yıldönümü Atatürkçü-